

svann fragmentet och har senare vid flera tillfällen sökts utan framgång. Hofberg anser det möjligt, att fragmentet gick förlorat vid en flyttning av Vs 27 »vid början af 1800-talet», se ovan s. 81.

Det kan ej förhålla sig så, att det nu försvunna runstensfragmentet Vs 28 har utgjort toppen av Vs 27. Av allt att döma har det i stället utgjort ett stycke av en eljest okänd runsten.

Inskrift (enligt B 1086):

... - - er · baþ : bru kera : r ... - ri
 5 10 15

... bað bro gærra ...

»... bjöd göra bro ...»

Till läsningen: Av r. 1 och 2 återstodo endast nedre hälfterna av huvudstaven. Efter 15 r var fragmentet avslaget. Runföljden 16–18 har stått innanför den yttre slingan i en egen ram. Av runan 16 syntas en huvudstav i fragmentets kant. — Celsius: - -ker · baþ ... ra : b ... ri.

Tyvär är endast ett så obetydligt stycke av inskriften känt, att en rekonstruktion är omöjlig. Framför verbformen *bað* har stått ett namn, subjektet i satsen. Av Celsius' läsning att döma kan detta ha varit ett mansnamn på -gærra, t. ex. *Porgærra*.

Av stort intresse är, att inskriften på fragmentet omtalar ett brobygge. I närheten av den plats, där Vs 27 står rest, och där fragmentet Vs 28 låg ännu på 1700-talet, finns en gammal bro; se ovan s. 80 och 81. Under sådana omständigheter är det högst sannolikt, att det vid Grällsta har funnits en »runstensbro», ett minnesmärke bestående av en bro och två runstenar. Det är också troligt, att den som har hedrats med detta trefaldiga minnesmärke har varit den *Sigborn*, som omtalas på Vs 27. Om »brostenar» i Västmanland se Vs 9 och 10, ovan s. 29.

Västerby, Kila sn.

Liljegren upptager i *Runurkunder* (1833) som nummer 1013 en runsten vid »Westerby» i Kila sn. Uppgiften om denna »runsten» har Liljegren hämtat i Graus *Beskrifning Öfver Wästmanland* (1754), där »en Runsten wid Wästerby» omtalas (a. a. s. 562). Också G. Borgman nämner stenen i *Försök till beskrifning öfver Kila socken* (*Westmanlands Läns Kongl. Hushållnings-Sällskaps Handlingar* 5, 1828), s. 34: »Wid Westerby skall ock finnas en förfallen Runsten.»

Att det i detta fall ej är fråga om en runsten utan om en bautasten, framgår klart av följande ord i *Försök till Antiquarisk-Topografisk Beskrifning öfver Siende, Norrbo och Över-Tjurbo härader 1850* (ATA): »Wid Westerby uti en hage nordvest om byn finnes ock en runsten, som saknar runristning.» På flera andra ställen nämns »runstenen vid Västerby», men den skall avföras ur diskussionen.

29. Sala landsförsamlings kyrka.

Pl. 24–25.

Litteratur: B 1083, L 1014. J. Bureus, *Monumenta Sveo-Gothica hactenus exsculpta* (1624) nr 46, 3. uppl. 1664 nr 8 (F a 10: 1 nr 46), F a 6 s. 237, F a 10: 2 bl. 90, F a 5 s. 224 f., F a 1 s. 111; O. Verelius, *Manuductio ad Runographiam scandicam* (1675), s. 37; Ransakningarna 1667–84 (tryckt i VFÅ 17, 1928, s. 12, s. 30 samt i Ransakningar efter antikviteter, bd 1, h. 1, 1960, s. 122, s. 134); J. Peringskiöld, *Monumenta* 4: LXIII; O. Rudbeck, *Atland* 3 (1698) s. 23 (nytrycket, 1947, s. 29); P. Dijkman, *Historiske Anmärkningar* (1723), s. 156 f.; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 309, s. 606, hs R 556 (UUB) s. 451; N. R. Broeman, *Anteckning i Bautil* (R 556a) s. 297; O. Grau, *Beskrifning Öfver Wästmanland* (1754), s. 566 (nytrycken 1904, s. 441 och s. 415); *Kyrkoinventarium 1830* (ATA); W. Tham, *Beskrifning öfver Sveriges rike* 1: 2 (1849), s. 105; *Försök till Antiquarisk-Topografisk Beskrifning öfver Siende, Norrbo och Över-Tjurbo härader 1850* (ATA); O. Gumælius, *Några ord till upplysning om bladet »Sala»* (1868), s. 126; H. Hofberg, *Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken* 4, 1873, s. 294, 295 (ATA; tryckt i VFÅ 7, 1912, s. 113f.); E. Brate, *Anteckningar 1898* (ATA), *Svenska runristare* (1925), s. 42; A. Jansson, *Beskrivning öfver Sala landsförsamlings kyrka* (1932), s. 26, *En bok om Sala socken* (1950), s. 281, *Sala sockenkyrka* (1963), s. 34, 35; *Västmanland* (Allhem 1957), s. 41.

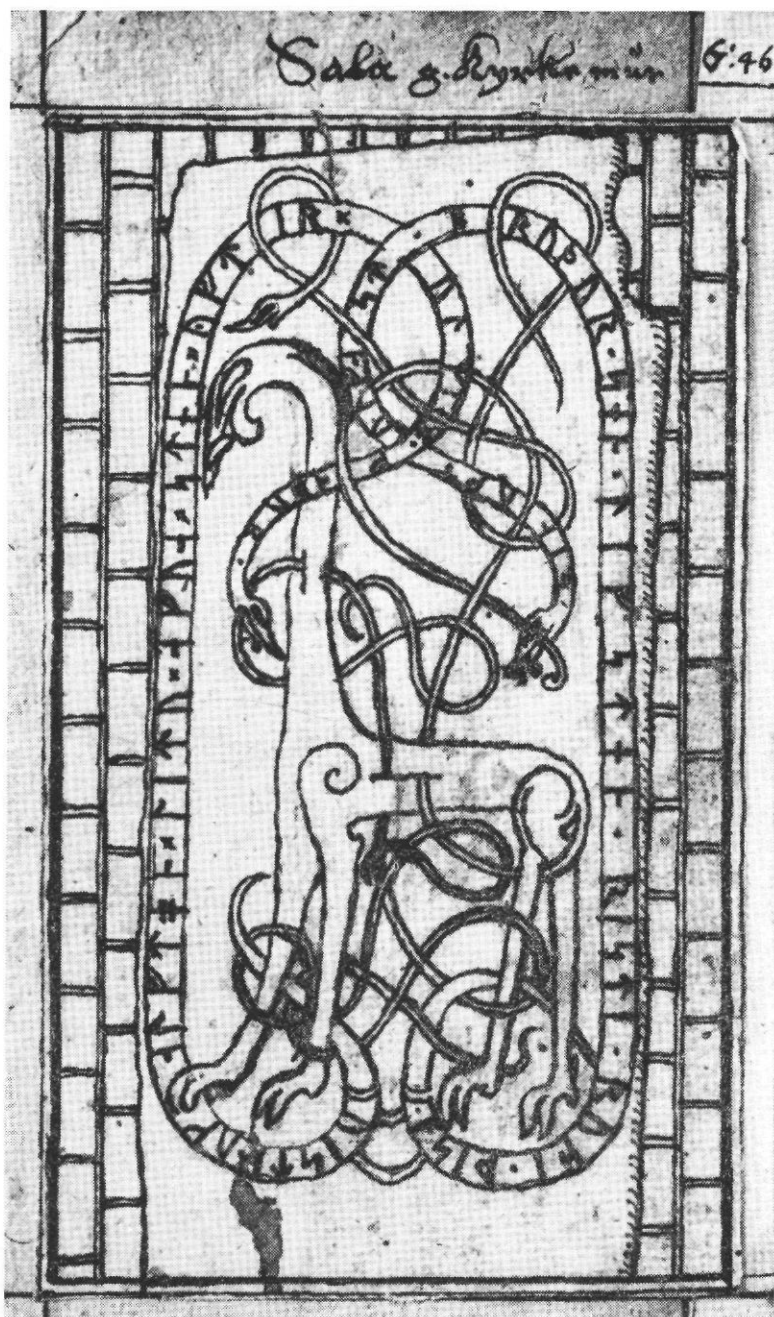

Fig. 45. Vs 29. Sala landsförsamlings kyrka. Efter teckning av J. Bureus.

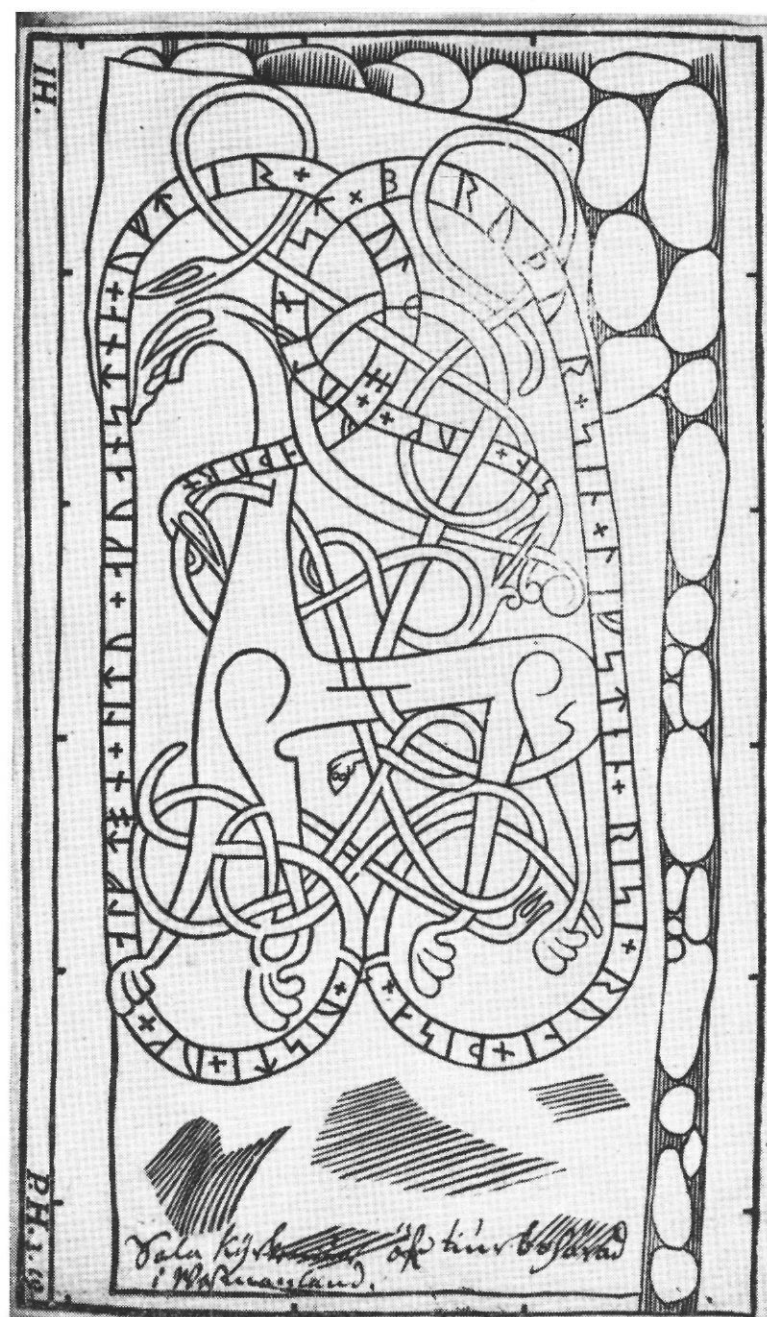

Fig. 46. Vs 29. Sala landsförsamlings kyrka. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1083).

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i F a 10: 2), träsnitt (i Monumenta Sveo-Gothica, F a 10: 1, F a 5, återgivet av Verelius i a. a.); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 1083; återgivet i Grau a. a.); Rudbeck a. a. (2. uppl. av planschbandet, fig. 127); Hofberg, teckning i a. a.; VFÅ 7, s. 114; Brate, foto 1898 (ATA; återgivet i Lindblom a. a.); E. von Holst, foto 1931 (ATA; återgivet i A. Jansson a. a.); E. Liljeroth, foto (i Västmanland, Allhems förlag, 1957).

Den ståtliga runstenen är i liggande ställning inmurad i kyrkans södra vägg, med rotändan vid långhusets sydöstra hörn och med nedre långsidan — alltså stenens vänstra kant — alldeles i markytan. Kyrkan dateras till 1200-talets slut. — Bureus: »Sala g. Kyrkemur» (F a 10: 2), *Monumenta Sveo-Gothica* (F a 10: 1): »J Sala Kyrkiomwr widh Sala Stadh». — I *Ransakningarna* finnas följande utförliga upplysningar om Vs 29, lämnade av kyrkoherden A. N. Moklinus den 16 maj 1667: »Effter tuenne gångorss ransakningh vthi Sala Sochnestuffua om några Antiquiteter och Monumenter ther i Församblingen finnas kunde, giffz thetta suaret ath the aff inthet sådant vetta. Förvtan en runnhell ähr här öster Söder i kyrkemurhörnet vthan til inmurat, med bokstefuer omkringh, och vth hugget ther på ett sallsampt Diuur medh flera hufudh. Huilken hell fordom Pastor i Sala Herr Larss Ao 1607. hafuer låtit vthmåla på en Tafla och then hengt här i kyrkian, och på samma Taffla ståå thessa ord, som formenas vara vthhuggne på hellen. Wisti uk Alfton litu ak wasten ijfter Vlmo

Fig. 47. Vs 29. Sala landsförsamlings kyrka. Efter teckning av H. Hofberg.

Fadur sen uk vlfaster Bruder sen : Liffthen rijsi Runr Dissa. Der nedan före på taflan ståå thesse ordh Veteres Etiam Sapuerunt.» I befallningsmännens rannsakingar 1682–83 läses: »i kyrckiomuhren finness inmuhrat på Östrehörnet een Runsteen medh huggne bookstäfwer uppå». — På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finns följande bläckanteckning: »Sala kyrkemur öfer tiurbo härad i Wesmanland». (B 1083: »Öfver Tiurbo Hundari. Sala Sockn. I Kyrkomuren»; L 1014: »Sala socken. Kyrkomuren.») Dijkman: »Wesmanland. Salbergz Stadz Kyrkemur.» — Celsius (1726): »En ... Runehell ähr här öster södher i Kyrkie murehörnet wtan till inmuratt.» — Grau (1754): Kyrkan »lärer vara ganska gammal, hwilket kan slutas ej allena af hennes oformeliga tjocka gråstens-murar, utan ock deraf, at i det södra hörnet af henne, eller uti muren på södra lång-wäggen är en Runesten inlagd, hwilket skedt på en och samma gång, då Kyrkan blifwit bygd, som man klart kan se: Af detta sednare följer äfwen, at Kyrkan måtte vara en ibland de äldsta Kyrkor, som wid Christendomens början äro bygda, uti hwilka man på många ställen finner Runstenar och Ålderdoms lemningar, antingen til grundwalor eller ock i murarna insatte och lagde, hwilket skedde endast för den orsakens skul, at sådane de otrognes Minnings-märken måtte tillika med sjelfwa Hedendomen blifwa på en gång förstörde.» — *Kyrkoinventarium* 1830: »Utom de grofva Stenarna i Kyrkobyggnaden och de förtärda dörarna, hvilkas tjocka trädplanor tiden så bortfrätt, at Nararna, med hvilka dören varit ihopfogad, äro dels synliga, dels bortfallna, bevittnas Kyrkans Ålder af en stor Runsten, uti Muren på Södra Långväggen inlagd. Runorna äro tecknade i Stenens kant ...» — Hofberg: »I sydöstra hörnet af kyrkomuren sitter inmurad en stor vacker runsten.»

Grå granit med mörkare inslag. Höjd 3,95 m, största bredd (nedtill) 1,50 m. Ristningen är tydlig; i stenens vänstra kant, som ligger alldeles i markytan, äro ristningslinjerna emellertid numera ganska grunda. På några ställen har ristaren låtit slingorna korsa varandra på ett felaktigt sätt.

Inskrift:

+ uisti + yk + alfton + litu + akua + stin + yftir + ulmo + fapur + sen + yk + ulfast + brupur + sen +
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
 lifsten + risi + runi + pisa +
 60 65 70 75

Viseti ok Halvdan letu haggva stæin æftir Holma, fadur sinn, ok Holmfast, broður sinn. Lifstæinn risti runi þessa.

»Visäte och Halvdan läto hugga stenen efter Holme, sin fader, och efter Holmfast, sin broder. Livsten ristade dessa runor.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar med sk, som i denna inskrift genomgående har formen av ett

kors. 1 **u** är ej stunget, ej heller 2 **i**. I 6 **y** är punkten grund men säker. 7 **k** är ej stunget. I 8 **a** är bistaven placerad vinkelrätt mot huvudstaven (4); liknande form ha inskriftens samtliga **a**-runor. 12 **o** har förlorat övre hälften i en kantskada. 13 **n** har skadats i toppen. Alla **n**-runorna ha ensidiga bistavar, ansatta i det närmaste vinkelrätt mot huvudstaven. 15 **i** är ej stunget, ej heller 19 **k**. 24 **i** står på ett ojämnt ställe; runan är ej stungen. 26 **y** är tydligt. Sk finns efter 39 **r**. Runföljden 40–78 står i den högra slingan. Före 40 **s** saknas sk. 41 **e** är tydligt stunget, likaså 43 **y** och 58 **e**. 61 **i** är ej stunget, ej heller 68 **i** och 76 **i**. 65 **e** är säkert. — Bureus (i F a 10: 2): **uisti + uk alfton × litu × akua × sten × yftir × ulm : h · faþur · sin uk · ulfast · brupur · sen · lifsten · risti · runi · þisa · .** — Hadorph och Helgonius: **+ uisti + uk + alfton + litu + akua n stnq + uftir + ulmo + faþur n sin + uk + ulfast × brupur + sin × lifsten + risi + runi + þisa × .** — Celsius, som undersökte Vs 29 i juni 1726, läser: **+ uisti + uk + alfton + litu + akua + sten + yftir + ulmo + faþur + sen + uk ulfast + brupur + sen + lifsten + risi + runi + þisa + .** — Hofberg: **uisti + uk + alfton + litu + akua stan + uftir + ulmo + faþur + sin + uk + ulfast × brupur + sin + lifsten + risi + runi + þisa + .** — Brate (1898): »Ristningen är tydlig, var delvis oriktigt, delvis ofullständigt ifyllt med hvit färg.» 6 **u**; 24 **a**; 43 **u**; 58 **i**.

Den tidigaste tolkningen av Vs 29 lämnas av Johannes Bureus i *Monumenta Sveo-Gothica*: »Visti & Alfton incidi curarunt lapidem in memoriam Vlm patris sui & Vlfast fratris sui. Lifsten incidit runas.» Verelius' översättning lyder: »Wisti och Alfdan läto hacka Stenen efter sin Fader Vlm, och sin Broder Hulfast. Lifsten ristade thessa Runer.» Och han kommenterar inskriften på följande sätt: »Thenna Stenens ritning är lius och reen. allenast är märkiande att the twenne Runerna N och A, icke dragas heelt öfwer medh streket, uthan allenast till then ena sijdan således † för †, och † för †. hwar af slutes att Stenen icke är utaf the äldste, efter han och hafwer then Runan | stungen sålunda †. † uti ordet ††††† är thet longa eller dubbla A.»

Dijkmans »Anmärkning» till ristningen består av följande åtta punkter: »1. Denna sten är ritader med twänne ormar, uti ritningen et diur, det somliga kalla drake, med en lang halss ok Orma-mund, sampt fyra klöfade fötter, jämte andre artige små ormslingar, så at ritningen prisar mästaren. Ok kan man säja om denna stens, samt fleras, artiga ritning, som Ovidius uti sin metamorphosi, at materiam superabat opus. Arbetet är finare än materien. 2. *Uftir*; Vocalen *u* uti detta ord är stungen med en prick, at det skal heta *y*, eller dubbelt *i*, hwar af man ser, at 3. Denne steen är i Kristendomen opsatt, det ok *Lifstens* namn confirmerar. 4. *Yftir fathur*; Genit. casus, för Præpositio *Yftir*. 5. *Ulm*, så heter ok en stad i Schwabenland. 6. Om ordet *Sen*, det är sin, är på Stenen ritat med E, så är han af senare tidens Stenar, emädan som de älste Runemän inthet haft E vthi sitt Alphabeth, som är en god anledning til wetskap af det rätta forna Swea språket. 7. Denna sten wara oprest i Christenhetens tid, wisar Stena ritarens *Lifstens* namn, som af andra stenar fins lefat uthi Christendoms tid. 8. *Visti* en mans namn, *Vista* härad ligger i Wester-Gothland».

Vs 29 är rest av två bröder till minne av deras fader och broder. Dessa fyra män ha burit namn, som alla äro väl styrkta i svenska runinskrifter från tiohundratalet. **uisti** återger namnet *Viseti*. Detta mansnamn, som förekommer ett 15-tal gånger, har i inskrifterna såväl trestavig som tvåstavig form: **uisiti**, **uiseiti**, **uasati**; **uisti**, **uesti** (se härom E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 1, 6. uppl., 1962, § 70). Det kan anmärkas, att den kände uppländske runmästaren *Viseti* ristar sitt namn på fyra olika sätt, såväl trestavigt som tvåstavigt. — Om namnet *Halfdan*, här ristat **alfton**, se E. Wessén, *De nordiska folkstammarna i Beowulf* (1927), s. 46. Namnet är hittills belagt ett 40-tal gånger i svenska runristningar. I **alfton** (*Halfdan*) saknas **h** i namnets början. Samma förhållande råder i faderns och den döde broderns namn, **ulmo** och **ulfast**. **ulmo** är utan tvivel ack.-formen av mansnamnet *Holmi*. Detta namn är belagt i ett tiotal runinskrifter (U 91, 133, 141, 156, 335, 357, 447; Sö 331; Vs 29; Sm 73; om två belägg från Närke se S. B. F. Jansson, *Runinskrifterna i Närke* 1952, s. 15, 34 f.). *Holmi* är till typen ett kortnamn till de i Sverige vanliga namnen med *Holm*- som förled. Ett sådant namn har tydligen den döde brodern burit; **ulfast** återger nämligen ack.-formen av det vanliga mansnamnet *Holmfastr*. På alldeles samma sätt har namnet tecknats på U 89: **ulfast** (ack.). Hittills är *Holmfastr* belagt ett 30-tal gånger i svenska runinskrifter. Fadern och den döde (äldste?) brodern ha alltså båda burit *Holm*-namn.

Vs 29 är signerad av den kände runmästaren Livsten. Han har utfört ett drygt tiotal ristningar i väst-

ligaste Uppland, av vilka sex äro signerade (U 760, 767, 1152, 1158, 1161, 1164). Med Vs 29 få vi sålunda sju runstenar, på vilka Livsten har namngivit sig. Alla dessa befinna sig i gränsområdet mellan Uppland och Västmanland.

Livsten signerar sina ristningar på följande sätt: + **lfsten** + **iuk** **runi** + **psa** + (U 760), + **lifsten** + **risti** + **runi** + (U 767), + **lifsten** + (U 1152), : **lfsten** : **iuk** : **runi** : **psa** : (U 1158), + **lifsten** + **iyk** + **runi** + (U 1164), **lifsten** + **risi** + **runi** + **pisa** + (Vs 29). På U 1161 tecknas namnet + **lifspen**...

Vs 29 visar många för denne ristare utmärkande drag; det gäller huggningsteknik, ornamentik, runformer och skrivningar. Även om Vs 29 ej hade varit signerad, skulle man därför med full säkerhet ha kunnat attribuera ristningen till denne originelle runmästare.

Vad ornamentiken beträffar domineras ristningsytan av det stora fyrfotadjuret med sin påfallande långa hals och sin utdragna, ringlande svans, som löper framåt, mellan bakbenen och tränger mitt igenom rundjurets bål. Inskriften, som är ristad i två symmetriska draxlingor, börjar i den vänstra drakens stjärt. I *Sveriges konsthistoria* (1944) framhåller A. Lindblom, att Livstens konstnärliga »betydelse ligger i att han bevarar det stora runstensdjuret intakt och gör det till centrum»; Vs 29 är, enligt Lindblom, »en mäktig, osymmetrisk komposition, utförd med klarhet och rytmisk kraft». Ristningen »ger oss runstensdjuret i dess rent svenska skepnad, karakteristisk för» den svenska runstensstilen.

Med avseende på runformerna kunna **a**- och **n**-runorna anföras som särskilt typiska för Livsten; de ha ensidiga, mot huvudstaven vinkelräta bistavar. Livsten utelämnar **h**-runan i början av orden **akua** (*haggva*), **ulmo** (*Holma*), **ulfast** (*Holmfast*). Karakteristiskt är även, att **o**-runan brukas för (nasalerat) **a**: **alfton**, **ulmo**, samt att diftongen **æi** betecknas **i** och **e**: **stin**, **lifsten**. Pron. *sinn* tecknas **sen** och prep. *æftir* **yftir**. Ordet *runar* (f. pl. ack.) ristas av Livsten alltid **runi**. Slutligen kan nämnas, att **yk ok** även eljest påträffas ett par gånger i Livstens inskrifter. — Om denne runmästare, som av allt att döma har varit verksam på 1030–40-talen, se även O. von Friesen, *Upplands runstenar* (1913), s. 38, *Runorna* (1933), s. 211 f., E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 42 f.

Namnet *Lifstæinn* har tydligen varit ganska sällsynt. I runinskrifterna finnas eljest blott några spridda belägg: U 173, 174, 179, 347, Sö 58, Sm 52. I svenska medeltida källor är namnet säkert styrkt från Uppland och Södermanland. Däremot saknas det helt i det övriga Norden.

30. Forneby, Möklinta sn. Nu på Gammelgården.

Pl. 19.

Litteratur: L 1015. Ransakningarna 1667 och 1682(?) (tryckt i VFÅ 17, 1928, s. 14 och s. 28 samt i Ransakningar efter antikviteter, bd 1, h. 1, 1960, s. 123 f., s. 137); O. Grau, Beskrifning Öfver Västmanland (1754), s. 575 f. (nytrycken 1904, s. 449 och s. 424 f.); E. Tuneld, Geografi öfver Konungariket Sverige, 8. uppl. (1828), s. 243; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1: 2 (1849), s. 106; Försök till Antiquarisk–Topografisk Beskrifning öfver Siende, Norrbo och Öfver-Tjurbo härader 1850 (ATA), s. 53; R. Dybeck, Antiquarisk berättelse för år 1868 (ATA); H. Hofberg, Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken 4 (1873), s. 289 f. (ATA; tryckt i VFÅ 7, 1912, s. 109); Vestmanlands läns kalender 1881, s. 350; L. Ersson, Fornminnen inom Västmanland, s. 6 (ATA); E. Brate, Anteckningar 1898 (ATA); S. Drakenberg, Västmanlands Fornminnesförening 1861–1936 (i: VFÅ 24, 1936) s. 11; R. Sandegren och B. Asklund, Beskrivning till kartbladet »Möklinta» (1946), s. 101.

Äldre avbildningar: Hofberg, teckning i a. a. (återgiven i VFÅ 7); Brate, foto 1898 (ATA).

Runstensfragmentet förvaras numera på Möklinta Gammelgård. Till denna plats fördes det år 1955. Vid inventeringen 1947 låg det på Fornbyåsen, 40 m S om mangårdsbyggnaden i Bengtssons gård i Fornby, 13 m VNV om den nuvarande vägen. På denna stenens tidigare plats, som är utmärkt på Geologiska kartbladet »Möklinta», har ett gravfält funnits.

I *Ransakningarna* finnas följande uppgifter, lämnade den 29 maj 1667 av kyrkoherden Petrus Peträus: »Så ähr ther på nu för thenna gången pro hac mea Ecclesia thetta Swarett: Att här i Möklinta finnes inga Sadåna Monumenta heller Runesteenar icke till thed ringesta. Vthan wedh Forneby. på Aåsen. ther haffwer